

MIŠO LEKOVIĆ: OFANZIVA PROLETERSKIH BRIGADA U LETO
1942. GODINE (Vojnoistorijski institut, Beograd 1965)

Veliki je i koristan program monografske obrade NOR-a koji je usvojio Vojnoistorijski institut. Njime je predviđeno izdavanje šesnaest monografija (10 njih će obraditi vojne operacije i događaje kao jednu celinu po cilju, vremenu i prostoru, a u ostalih 6 biće iscrpno obrađena oslobodilačka borba u pojedinim pokrajinama). Iz tog programa izišla je knjiga Miše Lekovića Ofanziva proleterskih brigada u leto 1942. godine, djelo od preko 700 strana.

I do sada je složena ratna problematika šire obrađivana (može se slobodno reći da je Vojnoistorijski institut nosilac glavnih historiografskih zadataka u obradi NOR-a), ali je iznošena u najnužnijem obimu, u najtješnjoj povezanosti objektivnih i subjektivnih uticajnih faktora. Mišo Leković prilazi ovom problemu sistematski i kompleksno. Već samim izrazom »ofanzive« on se distancira od dosadašnjih, mahom memoarskih obrađivača, koji su upotrebljavali izraze »pohod« ili »marš«. A iza toga se, upravo, i nalazi osnovna koncepcija autora ovoga rada. Za njega je ofanziva proleterskih brigada pitanje traženja i nalaženja puteva za vojno-političko konsolidovanje osnovnog oslobodilačkog i revolucionarnog cilja NOR-a i određenje njihove dugoročne orijentacije. Sto dana ofanzive su dani prerastanja NOV iz elitne, ali malobrojne revolucionarne grupe u uticajni antifašistički pokret. Iz političkog ugla gledajući, to su dani pripreme za realizovanje širih državno-pravnih ciljeva NOP-a.

Autor vrlo pregledno prati taj proces od ljeta 1942. godine, kada su proleterske jedinice tek izišle iz tzv. III ofanzive, do septembra te godine, kada one u Bosanskoj krajini, Dalmaciji, Kordunu, Baniji i Lici doprinose konsolidaciji široke oslobođene teritorije. Povlačenjem iz područja Foče u planinske masive na tromeđi istočne Bosne, Crne Gore i Hercegovine i formiranjem novih proleterskih brigada učinjen je prvi korak na ovom putu. Autor ističe specifične i opšte vojno-političke uslove i lokalnu ekonomsku situaciju, koji su iziskivali odlazak sa ove teritorije. Italijani, u duhu Zagrebačkog sporazuma sa vladom NDH od 19. juna 1942. godine, napuštaju prostor koji su u septembru 1941. godine bili reokupirali (III i dio II zone), ispražnjuju sve garnizone zapadno od demarkacione linije, ne čekajući ustaško-domobransku smjenu. Po autoru, Vrhovni štab nije znao za sporazum, pa se pripremao za teški oružani pohod. Međutim, poslije povlačenja italijanskih divizija iz tzv. III ofanzive najveću opasnost za narodnooslobodilačke jedinice predstavljali su četnici.

Crne Gore, istočne Bosne i Hercegovine. (Nijemci se nisu miješali, a ustaško-domobranske jedinice su bile nedovoljne da posjednu široke prostore koje su Italijani napustili.) To su bili osnovni razlozi koji su diktirali odluku Vrhovnog štaba (19. juna) o povlačenju u zapadnu Bosnu. Pokret je počeo 24. juna 1942. godine. Do prve prepreke, komunikacije Kalinovič—Foča, sve četiri brigade (V crnogorska i Hercegovački odred ostale su na Zelengori sa ranjenicima) kretale su se u jednoj koloni. Dalje, prema drugoj prepreci, pruži Sarajevo—Mostar, one se kreću u dvije kolone: sjeverna II i IV proleterska brigada i južna — I i III brigada sa Vrhovnim štabom. Neprijatelj je bio iznenađen, pa je djelovao sa zakašnjenjem. Kada su jedinice već bile pred drugom komunikacijom, on šalje snage na komunikaciju Trnovo—Bjelašnica—Igman. Poslije dosta jakih borbi (7. jula je bio zauzet i Konjic) jedinice obje kolone prešle su drugu prepreku i prodrle u dolinu Vrbasa (sjeverna kolona) i prozorsku kotlinu (južna kolona). 11. jula sjeverna kolona zauzima Gornji Vakuf, čime je olakšano zauzimanje Prozora i Šćita od strane južne kolone. Time su obje kolone bile spojene.

Autor se kritički odnosi prema akcijama proleterskih brigada, posebno II i IV oko Bugojna i Donjeg Vakufa, koje su zbog neblagovremenog napada propustile sve šanse da zauzmu ove gradove. Zbog nepotrebnog manevrisanja oko gradova, neobezbjedivanja komunikacija koje vode prema njima i nekoordiniranih dejstava pretrpljeni su nepotrebni gubici. (Dva napada IV crnogorske brigade na Bugojno završena su neuspjehom.) 23. jula 1942. godine završila se druga etapa ofanzive proleterskih brigada. Odbranom Bugojna neprijatelj je zadržao bazu za pružanje pomoći Duvnu, Livnu i Kupresu, koji su bili na udaru.

Odavde su proleterske brigade razvijale ofanzivu prema Bosanskoj krajini i Dalmaciji da bi se spojile sa slobodnim teritorijama koje su stvorile tamošnje narodnooslobodilačke jedinice. Krajem jula III i I proleterska brigada zauzimaju Šujicu i Duvno, čime su izazvale nespokojstvo Nijemaca, jer su njihovi rudnici oko Širokog Brijega bili ugroženi. Neprijatelj će kasnije ova mjesta uspjeti povratiti, ali ih nije uspio zadržati.

Na redu je bilo Livno, koje je sprečavalo vezu sa srednjodalmatinskim partizanskim jedinicama. 26. jula na Cincaru je Vrhovni štab organizovao savjetovanje sa predstavnicima IV operativne zone Hrvatske i komandantom III krajiškog odreda, na kome je između ostalog razrađen i plan napada na Livno. Ustaška Crna legija, koja je gotovo nesmetano prodrla u Kupres, odložila je njegovo realizovanje. 4/5. avgusta 1942. godine I i III proleterska brigada, bataljon »Vojin Zirojević« i kombinovani odred sastavljen od V krajiškog odreda zauzeli su Livno. Time su otvoreni putevi u srednju Dalmaciju. Italijanske jedinice se povlače u primorske garnizone (pošto njihovi protivnapadi oko Posušja, Imotskog, Zagvozda i Aržana nisu bili uspješni).

Put u dolinu Vrbasa sprečavao je jako utvrđeni Kupres. Prvo je II proleterska brigada dva puta pokušavala da ga zauzme i čak uspjela doći do gradskih vrata, ali je oba puta odbijena. Izostalo je koordiniranje dejstava sa I i III proleterskom brigadom, koje su trebale da unište ustaške jedinice koje su tek prodrle ka Duvnu i Šujici. 11. avgusta:

počeo je veliki napad na Kupres, ali se i on završio neuspješno, uz strahovite gubitke — oko 240 boraca je izbačeno iz stroja (kod neprijatelja 170 izbačenih iz stroja). Još jednom su se ponovile stare greške, ali su postojali i objektivni razlozi, jer su napadi na jako utvrđene garnizone bez razarajućih oružja gotovo nemogući. Iza toga je uslijedio još jedan neuspjeli napad na Kupres.

Slijedeća etapa je bila prenošenje dejstava ka Banja Luci, Jajcu i Travniku, čime je trebalo još i više aktivirati pokret u Bosanskoj krajini. Autor nas pregledno uvodi u stanje koje su proleTERSKE brigade ovdje zatekle i ističe mjere koje su preduzete kao rezultat uticaja Vrhovnog štaba. Tako je, u duhu direktiva dobijenih na Cincaru, Operativni štab za Bosansku krajinu pristupio formiranju udarnih brigada i pripremio njihova dejstva prema rijeci Sani, Mrkonjić-Gradu i Manjači s jedne i Bosanskom Grahovu s druge strane. Tada vrhovni komandant izdaje direktive krajiškim jedinicama da napadnu Mrkonjić-Grad da bi zadržavale neprijatelja i time omogućile da se prikupi bogata ljetina oko Livna, Duvna i Prozora, kao i da se spriječi spajanje četnika sa Dinarskom divizijom oko Bosanskog Grahova i Knina. Aktualnost borbi sa četnicima u ovo vrijeme bila je izuzetna. Stimulisani uspjehom ofanzive na Kozari, a ugroženi od proleTERSkih jedinica, oni počinju otvorenu saradnju sa ustašama, čak sklapaju sporazume o zajedničkoj borbi. U cilju objedinjavanja dejstava svojih jedinica 1. i 2. jula 1942. godine stvaraju Glavni štab bosanskih četničkih odreda. Srednja Bosna i Manjača su još bile njihove uticajne sfere, a cilj im je bio da uz pomoć ustaša i Nijemaca prošire svoj uticaj na čitavu zapadnu Bosnu. To je trebalo da spriječe krajiške i proleTERSKE jedinice.

Prvo su 24. avgusta Prva krajiška, II proleTERSka i III sandžačka brigada zauzele Mrkonjić-Grad, zbog čega su se Nijemci osjetili posebno pogođenim, jer su se partizani primakli njihovoj okupacionoj zoni. Angažovanje borbenih grupa »Putlic« i kasnije »Bader« na pravcu od Banja Luke prema Sitnici nije dalo većih rezultata. U borbama oko Bunareva, Sitnice, Kadine Vode i Krupe na Vrbasu, u Manjači, partizanske brigade, po autoru, pokazale su sposobnost ne samo da uspješno rješavaju ofanzivne zadatke, već da se i uporno brane i odolijevaju napadima motorizovanih jedinica, podržavanih avijacijom i artiljerijom.

U vrijeme dok je V crnogorska brigada dejstvovanjem oko Fojnice skretala pažnju Nijemaca, uslijedio je 24. septembra napad partizanskih snaga na Jajce, koji je uspješno završen. U ovo vrijeme na ostalim područjima vođene su manje borbe.

Uspješnim akcijama oko Mrkonjić-Grada i Jajca i odbacivanjem neprijatelja u Donji Vakuf, Banju Luku i Travnik završena je jedna značajna etapa ispunjena ofanzivnim dejstvima proleTERSkih i udarnih brigada; stvorena je slobodna teritorija od Neretve i Vrbasa na istoku do Une na zapadu i od Save do mora. Neprijateljski garnizoni u dolini Une i u Bosanskom Grahovu i Kninu dijelili su je od slobodnih teritorija Korduna, Banije i Like.

Značaj ove ofanzive autor vidi u kvantitativnom i kvalitativnom razvitku NOV, u jačanju oslobodilačkog raspoloženja širokih masa, u diskreditovanju domaćih kolaboracionih snaga, u sticanju dragocjenih vojno-

-političkih iskustava itd. Stotine i hiljade novih boraca prilazi NOP. U septembru 1942. godine NOV je imala 23 brigade i više desetina odreda i samostalnih bataljona i četa. U novembru su stvorene prve tri divizije NOV.

Politički značaj ofanzive bio je višestruk. Uspješne akcije protiv bolje naoružanog i utvrđenog neprijatelja ulile su masama vjeru u pobjedu narodnooslobodilačkih snaga. Ofanziva je prošla kroz krajeve gdje su bratoubilačke strasti bile najizrazitije i kao nepristrasni sudija, sa jedne opšte (antifašističke i narodnooslobodilačke) platforme uticala na njihovo suzbijanje otkrivanjem i raskrinkavanjem uticaja spoljnih faktora. Četničke snage su doživjele veliki poraz. Umjesto nacionalno-revanšističke solucije, u koju je dio masa sticajem specifičnih okolnosti bio uvučen, afirmiše se nova internacionalna solucija, koja u zajedničkoj oslobodilačkoj i antifašističkoj borbi svih nalazi oslobođenje za sve.

Kombinacijom analitičko-sintetičke metode autor je uspio da jednom čisto vojnom procesu da širi društveno-politički značaj. Nedostatak je što ovaj proces nije dovoljno povezan sa društvenom osnovom pomoću raznih institucionalnih formi: političkih organizacija, vojnopozadinskih organa i organa narodne vlasti. Ipak, ovdje se ofanziva pokazuje kao plima novih snaga, u kojoj se velika rješenja isprepliću sa početničkim greškama, brzopletim ili naivnim procjenama situacija. Ali upravo to objektivno prikazivanje i obrada jednog ratnog procesa najbolja je osobina ove knjige. Osim toga, ovo je knjiga u kojoj dominiraju ljudi iz naroda, poneseni snagom heroizma, ali često neuki u vojnim stvarima. U njoj na kraju pobjeđuje hrabrost. To je drama u kojoj su akteri dvije ideološki i politički suprotne strane, ali snaga NOP-a je upravo u tome što tu borbu drži na ratno-moralnom nivou. Otuda toliko praštanja zavedenim. U ovom djelu neprijatelj ima ratna prava kao i svoj: da misli, da se hrabro bori, da pobijedi. Ofanziva nije što i dolazak po pobjedu (kako se iz nekih vojnih djela da zaključiti). Na njenom putu je kontra-ofanziva. Pitanje pobjede je pitanje snage i mogućnosti, ali smisao borbe je privilegija onih koji su vizionarski svjesni tog smisla, koji djeluju na liniji progresivnih kretanja. U ovom djelu o ljudima i događajima govore ljudi i događaji, čemu je u prvom redu doprinijelo obilno sluzenje memoarskom građom. Koliko puta čitalac zastane nad mnogim pojedinačnim i kolektivnim sudbinama.

Sve to rad Miše Lekovića čini značajnim djelom naše novije istoriografije, a posebno istoriografije NOR-a.

Veselin ĐURETIĆ